

FIKHA GÖRE NİKÂH SÖZLEŞMESİNDE VELİNİN YERİ

Doç. Dr. Abdulaziz BAYINDIR*

ÖZET

Kur'an'a göre nikâhın, marufa uygunluk açısından denetlenmesi gerekir. Maruf; güzelliği akıl veya din yoluyla anlaşılan şeydir. Hz. Peygamber, marufa uygunluğu velinin denetleyeceğini, anlaşmazlık olursa yetkinin kamu otoritesine geçeceğini açıklamıştır. Mezhepler arasında, ayetleri esas alan, hadisleri onların açıklaması sayıp ona göre yorum yapan bir yaklaşım gözükmektedir. Bu da evliliğin marufa uygunluğu hususunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesine yol açmıştır.

Bu yaklaşımlar, evlilik kurumu ile ilgili sıkıntılara yol açmıştır. Halbuki, ayetlerdeki marufa uygunluk, hadislerle birlikte değerlendirilseydi evlilik işlemleri sağlam esaslara bağlanabilirdi.

SUMMARY

THE PLACE OF THE GUARDIAN (WALİ) IN MARRIAGE CONTRACTS ACCORDING TO ISLAMIC SECTS

According to Quran, the marriage must be controlled by the point of view of appropriateness for Maruf (The thing that its beauty can be understood by the way of religion and mind). The Prophet Muhammed, explained that the guardian (Walı) would control the appropriateness for Maruf. If there occurs a disagreement in marriage contracts, the authority must be given to Civil Authority. Among the Islamic sects (Mazhabs), there is not an approach that accepts Quranic verses as bases of Marriage and also accepts the Hadiths as the explanation of these verses. The result of this the necessary sensitiveness is not shown on appropriateness for Maruf.

The approaches have caused some difficulties at the marriage system. However if the appropriateness for Maruf in Quranic Verses is evaluated with traditions, the marriage would be established firmly on healthy principles.

* * *

Nikâh, hem aile hem de toplum için büyük öneme sahip bir sözleşmedir. Bu sebeple yalnızca kadın ile erkeğin evlenmek üzere anlaşmaları yeterli görülmez. Bu konuda her toplumun, kendi inancına, gelenek ve göreneklerine göre koyduğu kurallar vardır. İslam'dan önce Mekke'de kız, babasından veya velisinden istenir, kıza mehri verilir ve nikâhı kıyılırdı¹. İslam bu uygulamayı kabul etmiştir. Hıristiyanlar nikâhı kilisenin, Yahudiler havranın gözetiminde kıyarlar. Çağdaş toplumlarda nikâh, yetkili makamın izni ve gözetimi ile kısılmaktadır.

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Buhari, Nikâh, 36.

Veli, bir başkasını bağlayıcı karar alma ve uygulama yetkisini elinde bulduran kişidir. Bu yetkiye velâyet denir². Evlenme konusunda velilik, özel (velâyet-i hasse) ve genel (velâyet-i âmme) olmak üzere ikiye ayrılır. Özel velilik kadının erkek yakınlarına tanınan yetkidir. Genel velilik ise, kamu otoritesine sahip kişiye tanınan yetkidir.

Nikâhta velinin şart olup olmaması, eğer şart ise yetkilerinin sınırı konusunda mezhepler arasında farklı görüşler vardır. Burada konu, önce Kur'an'a göre ele alınacak, sonra mezheplerin görüşlerine yer verilecek ve daha sonra bir değerlendirme yapılacaktır.

I – KUR'AN'A GÖRE NİKÂHTA VELİ

Sünnet, Kur'an'ın açıklaması olduğu için onu ayrı bir delil olarak görmüyoruz. Çünkü açıklama ile açıklananı birbirinden ayırmak, yanlış sonuçlara götürebilmektedir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "*İçinizden evli olmayanları (eyâmâ) evlendirin*³."

Evli olmayanlar diye tercüme edilen 'eyâmâ', 'eyyim'in çoğuludur. Eyyim, eşi olmayan kadın veya erkeğe denir. Daha önce bir evlilik yapmış olsun veya olmasın fark etmez⁴. Kimse zorla evlendirilemeyeceği için ayetin, evli olmayanların evlenmelerine yardımcı olmayı emrettiği anlaşılır.

Evlilik konusunda yardım, genellikle tarafları tanıştırma ve birinin teklini diğerine ulaştırma ile başlar. Erkek kadına, kadın erkeğe aracısız evlenme teklifi de yapabilir. Sadece iddet bekleyen kadına, açıkça evlenme teklifi yapılmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

*"(İddet beklemekte olan) kadınlara üstü kapalı evlenme teklifi yapmanızda veya niyetinizi içinizde saklamanızda size bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz bunu ileride dile getireceksiniz. Yalnız birbirinize, gizliden gizliye söz vermeyin. Marufa uygun bir söz söylerseniz o başka. Kitap'taki süre sona erinceye kadar evlilik bağıyla bağlanmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah sizin içinizde olanı bilir. Öyleyse Allah'tan sakının. Bilin ki, Allah gerçekten bağışlar, yumuşak davranır*⁵.

2 Şemsuddin es-Serahsî, el-Mebûs, c. XVI s. 124, Babü men la tecüzü şehadetuhu; Kasım b. Abdullah b. Emir Ali el-Konevî (ö. 978 h.), *Enîs'ul-fukahâ fi tarifat' il-elfâz' il-mutedavile beyn' el-fukahâ*, Tahkik: Ahmed b. Abdurrezzak el-Kubeysî, Cidde 1406, s. 148.

3 en-Nur, 24/32.

4 İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisan'ul-Arab*, Dar Sadır, Beyrut, "eym" maddesi.

5 el-Bakara, 2/235.

İddet, kocası ölmüş veya boşanmış bir kadının beklemek zorunda olduğu süredir. Boşanmış kadın, adet görüyorsa üç kur', görmüyorsa üç ay, hamile ise doğuma kadar⁶ bekler. Eşiyle ilişkiye girmeden boşanan kadın, iddet beklemez⁷. Kocasını ölmüş kadın ise dört ay on gün bekler⁸. Kadın bu süreyi doldurmadan yeni bir koca ile evlenemez.

Kur', hem adet, hem temizlik dönemi anlamına gelir. Hanefiler ona adet, Şâfiî, Malikî ve Zahirîler de temizlik dönemi anlamı vermişlerdir. Hanefilere göre boşanmış kadının iddeti üçüncü adetten temizlendiği ana kadar devam eder. Diğerlerine göre de üçüncü adetinin başlaması anına kadar devam eder. Yani Hanefilere göre iddet, diğerlerinden bir adet süresi kadar fazladır.

A- Nikâh Öncesi Dönem

Kimi insanlar, kocası ölmüş kadınlarla, kocasından boşanmış kadınların evlenmesine engel olurlar. Allah Teâlâ bu iki konuda uyarıda bulunmaktadır. Kocasını ölen kadınlarla ilgili uyarı şöyledir:

"(Kocasını ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri hakkında marufa uygun olarak ne yaparlarsa yapsınlar, onun size bir günahı yoktur⁹."

Böyle bir kadının yapacağı en önemli iş, yeniden evlenmesidir.

Kocasından boşanmış kadınlarla ilgili uyarı da şöyledir:

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri takdirde aralarında maruf üzere anlaşılırsa kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayınız¹⁰."

Bu ayetin, Ma'kil bin Yesâr (r.a.)'ın dul kız kardeşinin eski kocasıyla evlenmesine karşı çıkması üzerine indiği söylenir¹¹.

Ayetteki "kocaları" kelimesine, onun hakiki anlamı verilemez. Çünkü kadının kocasıyla zaten nikâhlı olur. Kelimeye mecaz olarak, "evlenmek istedikleri kişiler" anlamını vermek gerekir.

Her iki ayet de kadının, marufa uyan kararına engel olunmasını yasaklamaktadır.

6 et-Talak, 65/4.

7 el-Ahzab, 33/49.

8 el-Bakara, 2/234.

9 el-Bakara, 2/234.

10 el-Bakara, 2/232.

11 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 21, Hadis no: 2087.

B- Nikâh Sözleşmesi

Sözleşmenin tarafları olan kadın ile erkek, evlenme kararını kendi hür iradeleri ile verirler. Allah Teâlâ, evlenme ile ilgili bir ayette şöyle buyurur:

"Eğer namuslu kalmak isterlerse kızlarınızı, şu hayatın malını arzu ederek isyana¹² zorlamayın¹³."

Bir çok kimse, mirasın başka ailelere gitmemesi veya varlıklı biriyle dü-nür olma arzusuyla kızına baskı yapıp onu, istemediği kişi ile evlenmeye zorlar. Bu onu isyana zorlamak olur. Ayet bunu yasaklamıştır¹⁴.

Bu baskının denetlenmesi oldukça zordur. Ayetin devamı, baskı ile evlendirilen kızların, bu evliliğin manevi sorumluluğunu taşımayacaklarını göstermektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Onlara yapılan bu baskının arkasından, şüphesiz Allah bağışlar ve ikramda bulunur."¹⁵

Hem bu ayet, hem de diğer ayetler, baskıyla kıyılan nikâhın geçersiz olduğunu göstermektedir.

C- Veli

Veli, isteyip istemediğine bakmaksızın, bir başkasını bağlayıcı karar alma ve uygulama yetkisini elinde bulunduran kişidir. Bu yetkiye velâyet denir¹⁶.

12 İsyân diye tercüme edilen "el-biğâ **البغاء**" kelimesi sözlükte, gerekenden fazlasını isteme anlamına gelir. Bu istek, daha iyisini yapmak için olursa güzel, doğru olmayanı yapmak için olursa kötü olur. İsyân, doğru olmayanı yapmaktır. (er-Rağîb el-İsfehâni, *Müfredâtu elfâz' il-Kur'an*, Tahkik: Safvan Adnan Davûdî, Dımaşk-Beyrut 1412/1992, "bgy" maddesi).

13 en-Nur, 24/33. Buhârî bu ayeti, zorla kıyılan nikâhın geçersiz olacağına delil göstermektedir. Bkz. Buhârî, İkraḥ, 3.

14 Tefsirlerin ve meallerin tamamına yakını ayete şu şekilde anlam vermişlerdir:

"Eğer namuslu kalmak isterlerse cariyelerinizi, dünya hayatının malını arzu ederek zinaya zorlamayın."

Bunun için iki kelimenin anlamı değiştirilmiştir. Genç kızlar demek olan "feteyât **فَتَيَات**" "a mecaz olarak cariye, yani kadın köle; isyân demek olan "el-biğâ **البغاء**" kelimesine de mecaz olarak zina anlamı verilmiştir. Kelimeye mecaz anlamı vermek için sözlük anlamının uygun düşmemesi gerekir. Burada ise sözlük anlamının dışına çıkmak uygun düşmez. Çünkü o zaman, namuslu kalmak istemeyen cariye, zorla da olsa zina yaptırıp para kazanmanın helal olacağı gibi Kur'an'a ters bir anlam ortaya çıkar. Tefsir bilgileri, sebep oldukları bu duruma şaşırmış, kendi elleriyle yaptıkları bu şeyden adeta korkmuş, ayeti o yanlış yorumları içinde bırakıp uzaklaşmışlardır. Daha şaşkıncu olan "el-biğâ **البغاء**" kelimesinin zina anlamına geldiğini bir çok Arapça sözlüğün yazmasıdır. İbn Manzûr'un bildirdiğine göre kelimeye bu anlamı veren İbn Hâleveyh (ابن خالويه) olmuştur. (İbn Manzûr, *Lisan'ul-Arab*, "bgy" maddesi) Bu şahsın Şif-İsmail olduğu ileri sürülmüştür (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1999, İbn Haleveyh maddesi).

15 en-Nur, 24/33.

16 Şemsuddin es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XVI, s. 124, Babü men la tecuzü şehadetühü; Kasım b. Abdullah Ali, *Enis' ul-fukahâ*, s. 148.

Daha önce görüldüğü gibi âyetler nikâhın, marufa uygunluk açısından denetlenmesini öngörmektedir. Hz. Peygamberin sözleri, bu denetimi velinin yapacağına gösterir. O, şöyle demiştir:

*"Velisiz nikâh olmaz."*¹⁷

*"Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhi batıldır, onun nikâhi batıldır, onun nikâhi batıldır. Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlaşamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir."*¹⁸

Hz. Peygamberin yaşadığı toplumda kadınları evlendirmeye yetkili veli, öncelikle baba sonra en yakınından başlamak üzere erkek akraba idi. O, bu yapıyı değiştirmede. Hemen her toplum, bu akrabaya evlenme konusunda söz hakkı tanır. Bu hak daha çok, kadınları ve aile şerefini korumak içindir. İslam'dan önce Mekke'de kız, babasından veya velisinden istenir, kıza mehri verilir ve nikâhı kıyılırdı¹⁹.

Ayet ve hadislerin açıkça gösterdiği gibi veli, sözleşmenin tarafı değildir. Çünkü onların her birinde kadın, nikâh fiilinin faili olarak geçmektedir. Kendini sözleşmenin tarafı sayan velinin kıydığı nikâhı Hz. Peygamber geçersiz saymıştır. Konu ile ilgili rivayetler şöyledir:

Hizam adında bir kişi, dul olan kızı Hansâ'yı nikâhlamıştı ama kız, bu evliliği istemiyordu. Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem geldi ve durumu anlattı. O da babasının kıydığı nikâhı geçersiz saydı. Sonra kadın Ebû Lübâbe b. Abdilmunzir ile nikâhlandı²⁰.

Bir bakire kız Hz. Aişe'nin yanına geldi ve "Babam beni kardeşinin oğluyla evlendirdi ki, benimle kendi konumunu yükseltsin. Ama ben bundan hoşlanmıyorum." dedi. Aişe, "Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem gelinceye kadar otur." dedi. Sonra Allah'ın Elçisi geldi; kız durumu ona bildirdi. O, hemen babasına bir adam gönderip çağırttı. O konudaki yetkiyi kıza verdi. Kız dedi ki:

"- Ey Allah'ın Elçisi! Aslında ben babamın yaptığına izin vermiştim ama bu konuda kadınların bir hakkı var mı, yok mu; onu öğrenmek istedim ."²¹

17 et-Tirmîzî, Nikâh, bab 14, hadis no: 1101; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no: 1880; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 260.

18 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 20, Hadis no: 2083; Tirmîzî, Nikâh, bab 14, hadis no: 1102; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no: 1879; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 66.

19 Buhari, Nikâh, 36.

20 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 26, Hadis no: 2101; İbn Mâce, Nikâh, bab 12, hadis no: 1873; en-Nesâî, Nikâh, bab 35; (Metin İbn Mâce'nindir. Hansâ ismi Ebu Davud ve en-Nesâî'de geçmektedir.)

21 en-Nesâî, Nikâh, bab 36; İbn Mâce, Nikâh, bab 12, hadis no: 1874; Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 26, Hadis no: 2096; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 136. (Metin Nesâî'den alınmıştır.)

Hız. Muhammed, hem o toplumun yöneticisi yani kamu otoritesinin başı, hem de Allah'ın peygamberidir. Kız ile velisi arasındaki anlaşmazlığın ona getirilmesi, onun bu iki göreviyle de ilgilidir. Yetkili kişi olarak işe el koyması, o toplum için bir yeniliktir. Veli onay vermeyince kadın, yetkili makama başvurmuştur. Bu, velinin yanlış kararı karşısında eli kolu bağılı kalmayı önler.

Yukarıdaki iki olayda, yetkili kişi olarak Hz. Peygamber'in, sadece evlenme izni verip nikâhı bizzat kıymaması, nikâhın veli gözetiminde kıyılması zorunluluğunun olmadığını da göstermektedir.

Veli, aynı zamanda evlendirdiği kişinin vekili olabilir. Bunun için onun iznini almış olması şarttır. Bir çok yerde kızlar, nikâh akdinin tarafı olarak gözükmeden hoşlanmazlar. Bunu isteseler dahi onların böyle bir davranışını hoş karşılamayanlar bulunabileceği için çekinebilirler. Hatta bazan kızın, evliliğe onay verip vermediğini öğrenmek bile zor olabilir. Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bunun da kurallarını koymuştur. Onun konu ile ilgili sözleri şöyledir:

*"Dul kadın, kendisi ile ilgili olarak velisinden daha çok hakka sahiptir. Bakirenin kendisi ile ilgili görüşü sorulur. Dendi ki, "Ey Allah'ın Elçisi, bakire konuşmaktan utanır." Dedi ki, "Onun susması onay vermesi demektir."*²²

*"Dul, kendisi ile ilgili açık konuşur, bakirenin susması ise onay vermesidir."*²³

Demek ki nikâh, sadece aralarında evlenme engeli olmayan bir kadın ile erkeğin, şahitler huzurunda evlilik kararını açıklamalarıyla tamamlanan bir sözleşme değildir. Onun marufa uygunluğunun da denetlenmesi gerekir. Veli, bu denetimi yapıp gerekli izni verecek kişidir. Burada maruf konusu önem taşımaktadır.

D- Maruf

Maruf; kısaca güzelliği akıl veya din yoluyla anlaşılan şey²⁴ şeklinde tarif edilmiştir. İslam, kişinin doğuştan taşıdığı özelliklere yani fıtrata tam uyum gösterir. Bu uyum, kişi ile doğa arasında da vardır. Töreler, bir toplumu oluşturan kişilerin birbirleriyle ve doğa ile ilişkilerine göre şekillenir. Bunların fıtrata uygun olanları herkes tarafından kabul görür ve kalıcı olur. Toplular da tıpkı insanlar gibi fıtrata uygun olmayan alışkanlıklar edinebilirler. Bunlar daha çok, kendi arzularına uyan büyükleri taklitten kaynaklanır. Onları ayıklamak için aklın ve dinin yardımına ihtiyaç duyulur. Bu alışkanlıklardan arınmış töre, örf olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

²³ İbn Mâce, Nikâh, bab 11, hadis no: 1872.

²⁴ el-İsfahânî, Müfredât, "arf" maddesi.

"O zalimlik edenler aslında, bilgisizce kendi arzularına uymuşlardır. Allah'ın yoldan çıkmış saydığını kim yola gelmiş görebilir? Bu gibilerin yardımcıları da yoktur.

Sen yüzünü dosdoğru bu dine çevir, Allah'ın fitratına ki, Allah insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yarattığının yerine geçecek bir şey yoktur. İşte doğru din bu dindir. Ancak, insanların pek çoğu bunu bilmezler." ²⁵

Peygamberler insanları fitrata uygun davranışa çağırırlar. Fitrata değer veren, peygamberi haklı bulur. Peygamberler insanları tezekküre çağırırlar. Tezekkür, kişinin zihninde var olan bir bilgiyi kullanması anlamına gelir. Onlar insanlara, "fitratımıza uyan bilgilerinizle benim getirdiğimi karşılaştırıp doğruyu yakalayın" demiş olurlar. Onların çağrısını her yaşta, her bilgi ve kültür seviyesinde olan insan doğru algılar ve bu çağrı onda kalıcı izler bırakır. Kabul edip etmemesi, onun tercih ettiği yaşama biçimi ile ilgilidir.

Çerçevesi bu şekilde olan maruf, hem Allah'ın emrine, hem de insanların yararına uygun düşer. Marufa uygun evlilik, iyi bir evlilik olur.

Meşhur fıkıh mezheplerinin veli konusuna yaklaşımı, farklı ön kabullere dayandığından farklı sonuçlar doğurmuş ve marufa uygunluk, büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Şimdi onlara bakalım.

II- MEŞHUR MEZHEPLERE GÖRE NİKHTA VELİ

Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî mezhepleri, velisiz nikâhı geçersiz saymışlardır. Hanefî mezhebine göre nikâh, veli olmadan da kıyılabilir.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre baba, bâkire olan kızını, ona sormadan evlendirebilir. Hanefî ve Zâhirî mezhepleri babaya böyle bir yetki tanımamışlardır.

Erkekler ve dul kadınlar, irade beyanını sözlü yaparlar. Bakirenin susması, kabul sayılır. Kabul etmiyorsa bunu açıkça ifade etmelidir. Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre babası veya dedesi dışında bir veli tarafından evlendirilen baki-re kızın olumlu cevabı mutlaka sözlü olmalıdır²⁶.

Her mezhepte farklı görüşler de vardır. Ama bunların içinde marufa uygunluğu öne çıkaran birine rastlanmamaktadır. Aşağıda bu görüşlere ve gerekçelerine yer verilecektir.

²⁵ er-Rum, 30/29-30.

²⁶ İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (öl. 595 h.), *Bidâyet'ul-Muctehid*, Beyrut, c. II, s. 49, Paragraf 175-178'te veliyy-i akreb ifadesini kullanmaktadır. Baba ve dedenin veliyy-i akreb olduğu açıktır.

A- Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebine göre kadının, velisinin izni ile evlenmesi tavsiye edilir ama nikâh, velinin izni alınmadan da kıyılabilir. Kadın velisinden, kendi adına nikâha taraf olmasını isteme hakkına sahiptir. Çünkü kimi kadınlar, erkeklerin arasına girip kendi adlarına yapılacak böyle bir akde taraf olmaktan çekinirler²⁷.

Ebû Hanîfe veli konusunda üç ayete ve Hz. Ali'nin bir uygulamasına dayanmıştır. Ayetler şunlardır:

*"(Kocası ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri için ne yaparlarsa yapsınlar, onun size bir günahı yoktur."*²⁸

*(Kocası tarafından üçüncü kez boşanmış kadın) bir başka kocayla nikâhlanıncaya kadar ilk kocaya helâl olmaz."*²⁹

*"...o kadınların kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayınız ..."*³⁰

Bu üç ayette, Allah Teâlâ kadını, sözleşmenin faili yapmıştır. Bu da kadının nikâh sözleşmesine bizzat taraf olabileceğini gösterir.

Bir kadın kızını, onun rızasını alarak evlendirmişti. Kızın velileri gelmiş ve onu Hz. Ali'ye şikayet etmişlerdi. Ali, o nikâhi geçerli saymıştı³¹.

Yukarıdaki âyetler, Hanefî Mezhebinin delillerini en geniş biçimde ele alan Mabsût'ta geçen şekliyle alınmıştır. Dikkat edilirse âyetlerin marufa uygunluk şartını içeren bölümü yazılmamış ve bu şart değerlendirmeye alınmamıştır.

Hanefî mezhebinde konuyla ilgili farklı görüşler de vardır. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Ebu Hanîfe

Kadın, izin almadan evlenmişse bakılır; eğer kocası kendine denk ve aldığı mehir kendi seviyesindeki kadınların mehrinden (mehr-i misil) az değilse velilerin bu evliliğe itiraz hakkı olmaz. Ama kadın, kendine denk bir koca ile evlenmezse velilerini sıkıntıya sokar. Sıkıntıdan kurtulmak için, onların bu evliliğe itiraz hakları doğar. Kocanın kadına denk olmasını isteme, velilere tanınmış bir haktır. Kadın onların bu hakkını düşüremez³².

27 es-Serahsî, el-Mabsût, c. V, s. 13; Bilmén, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, c. II, s. 49, Paragraf 175'te veliyy-i akreb ifadesini kullanmaktadır. Baba ve dedenin veliyy-i akreb olduğu açıktır.

28 el-Bakara, 2/234.

29 el-Bakara, 2/230.

30 el-Bakara, 2/232.

31 es-Serahsî, *el-Mabsût*, c. V, s. 10.

32 es-Serahsî, *a.g.e.*, c. V, s. 13.

Kadın eğer mehr-i mislinden az mehirle evlenmişse veliler mehrin artırılmasını veya çiftlerin aralarının ayrılmasını isteyebilirler. Çünkü veliler, mehrin fazlalığı ile övünür, azlığından utanırlar. Bir de bu, o kabilenin kadınlarını zarara sokar. Çünkü bundan sonra onlardan kim, mehir belirlemeden evlense, onun mehri bu kadının mehrine göre belirlenecektir. Kabilenin kadınlarının hakkını erkekler koruyacağından itiraz hakkı erkeklere tanınır³³.

2- Ebû Yusuf

Nikâhta velinin yetkisi ile ilgili Ebû Yusuf'tan dört görüş nakledilmiştir:

a- Kadının velisi varsa kendi başına evlenmesi caiz değildir. Kocasını kendine ister denk olsun, isterse olmasın, fark etmez.

b- Ebu Yusuf'un daha sonra bu görüşten döndüğü ve "Koca, kadına denk ise nikâh geçerli, yoksa geçersizdir" dediği bildirilmiştir³⁴. Böyle bir görüş, Ebu Hanife'den de nakledilmiştir. Serahsî, denk olmayanlarla evlenmeyi engelleyeceği için bu görüşü ihtiyata uygun bulmuştur. Çünkü her veli, bunun için mahkemeye başvurmamakta, başvursa bile her hakim adil davranmamaktadır³⁵.

c- Ebu Yusuf'tan rivayet edilen üçüncü görüşe göre kadın, kendine denk bir koca ile evlenmişse, hakim veliye nikâha izin vermesini emreder. İzin verirse nikâh geçerli hale gelir; vermezse feshedilmiş olmaz, bu durumda hakim izin verir ve nikâh geçerli hale gelir. Bu görüşü ondan Tahâvî rivayet etmiştir.

d - Daha sonra Ebû Yusuf da Ebû Hanife gibi koca, kadına denk olsun veya olmasın velinin izni alınmadan kıyılan nikâhın geçerli olacağı görüşüne varmıştır³⁶.

3- İmam Muhammed

İmam Muhammed'den konu ile ilgili üç görüş nakledilmiştir.

a- Kadının velisi olur ve ondan habersiz olarak evlenirse bakılır; eğer veli bu evliliğe izin verirse geçerli, vermezse batıl olur. Koca, kadına ister denk olsun ister olmasın, mehir az olsun veya olmasın fark etmez.

Veli izin vermezse bakılır, eğer koca kadına denk ise hakim bu nikâhı yeniden kıyması gerekir. Çünkü bu durumda veli haksız bir engelleme yapmış olur³⁷.

33 es-Serahsî, *a.g.e.*, c. V, s. 14.

34 es-Serahsî, *el-Mebsût*, C. V, s. 10.

35 es-Serahsî, *a.g.e.*, c. V, s. 13.

36 es-Serahsî, *a.g.e.*, c. V, s. 10.

37 es-Serahsî, *a.g.e.*, c. V, s. 10, 13.

b – İkinci görüşe göre velisiz nikâh olmaz. Velisi olmayan kadını hakim evlendirir. Böyle bir kadın hâkimi olmayan bir yerde bulunursa bir erkeği kendine veli yapar, o da onu, ona denk bir koca ile evlendirirse nikâh geçerli olur.

Bu görüşü İmam Muhammed'den nakleden Ebû Recâ b. Ebî Recâ diyor ki: Muhammed'e velisiz nikâhı sordum, "Caiz değildir." dedi.

- Ya kadının velisi yoksa ne olacak ? dedim.
- Kendini evlendirsin diye hâkime başvurur, dedi.
- Hâkimi olmayan bir yerde ise? dedim.
- Süfyan'ın yaptığı gibi yapar, dedi.
- Süfyan ne yaptı ki? dedim.
- Kadını evlendirsin diye bir erkeği ona veli yaptı, dedi³⁸.

c - Serahsî'ye göre İmam Muhammed daha sonra Ebû Hanîfe'nin görüşüne dönmüştür³⁹.

B- Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî Mezhepleri

Bu mezheplere göre veli, nikâhın rükünlerindedir. Veli, kadın adına nikâha taraf olmazsa nikâh sahih olmaz. Kadın nikâhta ne kendini, ne de başkasını temsil edebilir. Velisinden başkasını vekil etmeye de yetkili değildir. Aksi bir durumda nikâh geçersiz olur⁴⁰.

Evlilik konusunda iki türlü velilik vardır; biri bağlayıcı olan velilik (velâyet-i mücbire), diğeri de bağlayıcı olmayan veliliktir (velâyet-i gayri mücbire). Babanın bakire olan kızı üzerindeki veliliği bağlayıcıdır. O, bu yetkiyle, bakire kızını, onun istemediği kişiye nikâhlayabilir.

Bağlayıcı olmayan velilik ise özel ve genel olmak üzere ikiye ayrılır. Özel velilik (velâyet-i hasse) kadının erkek yakınlarına tanınan veliliktir. Kız bakire değilse babanın veliliği de bu kısma girer. Genel velilik (velâyet-i âmme) ise, kamu otoritesine sahip kişinin veliliğidir.

Konu ile ilgili farklı görüşler aşağıya alınmıştır.

1- Mâlikî Mezhebi

Baba, bakire kızını zorla evlendirebilir. Koca ister kör, ister şimdiki veya

³⁸ es-Serahsî, *a.g.e.*, c. V, s. 14.

³⁹ es-Serahsî, *a.g.e.*, c. V, s. 15.

⁴⁰ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (540/620), *el-Muğnî*, Beyrut 1405, c. VII, s. 5.

gelecekteki durumuna bakılınca kızıdan kötü olsun, ister çirkin bulunsun, isterse kızın mehri bir kantar altın iken o, bir çeyrek dinarla evlendirmiş olsun fark etmez. Kız, 60 veya daha yukarı yaşta ve evlenmesi velisi tarafından engellenmiş durumda da olabilir. Yeter ki koca, yumurtaları ve erkeklik organı kesilmiş veya organı olmakla birlikte meni gelmeyecek şekilde yumurtaları çıkarılmış olmasın. Sahih görüşe göre bu durumda baba, kızını zorlayamaz. Deli, alaca hastalığına tutulmuş, cüzamlı, erkeklik organı sertleşmeyen (mnîn), hadım veya güçsüz olan erkek için de zorlama yapılamaz⁴¹.

İmam Mâlik'ten şu farklı görüşler de rivayet edilmiştir:

a- Kadın, kendine denk bir erkekle evlenmek isterse veli onun isteğini yerine getirmek zorundadır. Veli onu, ona denk bir başka erkekle evlendirmek istese bile evlenme kadının tercih ettiği erkekle olur. Bu durumda hakim veliye, onu evlendirme emri verir. Bakire kıza karşı babanın böyle bir sorumluluğu yoktur⁴².

b- İbn 'ul-Kasım'ın İmam Malik'ten yaptığı bir rivayetten, onun nikâhta veliyi farz değil sünnet saydığı anlamı çıkarılmıştır. Bu rivayete göre o, velisiz evlenen çiftlerin birbirine mirasçı olmalarını kabul ediyor ve itibar görmeyen bir kadının, kendini evlendirsün diye bir erkeği vekil etmesini caiz görüyordu. Bir de o, dul kadının, kendini evlendirsün diye velisine başvurmasını hoş karşılardı. Böylece ona göre veli, sanki nikâhın sıhhat şartı değil, tamamlanma şartı gibidir⁴³.

İtibar görmeyen kadın, zengin, güzel ve soylu olmayan kadındır. Bu kadının bakire ise, babası da varsa yapılacak bir şey yoktur. Onu sadece babası evlendirebilir⁴⁴.

2- Şafii Mezhebi

Şafii Mezhebine göre bakire kızı evlendirme hakkı babaya aittir. Çünkü İbn Abbas kanalıyla Hz. Peygamberden gelen hadis şöyledir:

"Dul kadın⁴⁵ kendisi ile ilgili olarak velisinden daha çok hakka sahiptir. Bakirenin ise görüşü sorulur. Onun susması izin vermesi demektir⁴⁶."

41 Seydi Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerh'ul- Kebîr*, Tahkik: Muhammed Ali, Beyrut, c. II, s. 221-223.

42 Seydi Ahmed ed-Derdîr, a.g.e., c. II, s. 231.

43 İbn Reşd, *Bidayet'ul-Müctehid*, c. II, s. 8.

44 Ahmed b. Guncem b. Salim, (ö. 1125 h.), *el-Fevâkih ed -Devvânî alâ risalet İbn Ebî Zeyd el -Kayrevânî*, Beyrut 1415 h., c. II, s. 8.

45 Hadiste "cyyim" kelimesi geçmektedir. Kelime burada bakire karşıtı olarak kullanıldığından dul kadın anlamındadır.

46 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 26, Hadis no: 2098.

Hadiste kadınlar ikiye ayrılıp bunlardan yalnız birinin yani dulun hak sahibi olduğu tespit edilmiştir. Bu ayırım, o hakkın ikincisinde, yani bakirede olmadığını gösterir. Öyleyse bakirenin velisi bakireden daha çok hakka sahip olur. Bu hadis, onlarla konuşup görüş ve izinlerini almanın müstahap olduğunu ama vacip olmadığını da gösterir. Kızın annesinin iznini almak da müstahaptır. Çünkü İbn Ömer Hz. Peygamberden şu hadisi nakletmiştir.

"Kızları konusunda kadınlarla görüş alışverişinde bulunun (Ebû Davûd, Nikâh 24, Hadis No 2095)⁴⁷."

Veli engel çıkarırsa, yetkili kişi ona, bu nikâhı kıymasını emreder. Nikâhı kıyarsa bir hakkı yerine getirmiş olur, ama kıymazsa bir hakkı engellemiş olur. O zaman yetkili kişi bu nikâhı ya kendi kıyar, ya da nikâhı kıyması için bir başka veliyi vekil tayin eder. Allah, "... kadınlara engel olmayın..."⁴⁸ dediği için veli engel çıkarmakla isyan etmiş olur. Veli bir gerekçe ortaya koyarsa yetkili kişi bakar, eğer kadın kendine denk bir erkekle evlendirilmesini istiyorsa veli bunu engelleyemez, isterse velinin istediği kişi ondan daha iyi olsun. Kadın, dengi olmayan biri ile evlenmek istiyor, veli de onu istemiyorsa o zaman yetkili kişi kadını evlendiremez. Engelleme, kadının kendi dengi, yahut daha iyi biriyle evlenmek istemesi ve velinin buna yanaşmaması ile olur⁴⁹.

3- Hanbelî Mezhebi

Hanbelî mezhebinin, velisiz nikâhı geçersiz sayan genel görüşünden farklı olarak Ahmed b. Hanbelî'den şu anlama gelecek bir görüş daha nakledilmiştir:

"Kadının velisi olmaz, yetkili kamu görevlisi de bulunmazsa, onu güvenilir bir erkek evlendirir"⁵⁰."

4- Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin delilleri⁵¹

Üç mezhebe göre şu ayet, nikâhta velinin önemini göstermektedir.

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri takdirde aralarında maruf üzere anlaşılırsa kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayınız"⁵²."

47 Mansur b. Yunus b. İdris, *Keşşâf'ul-Kıma' an metn'il-İkna'*, Tahkik: Hilâl Musaylahî Mustafa Hilâl, Beyrut 1402, c. V, s. 43.

48 el-Bakara 2/232.

49 Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (150/204 h.), *el-Um*, Beyrut 1393, c. V, s. 13-15.

50 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. VII, s.1 5.

51 eş-Şâfiî, *el-Um*, c. V, s. 12; Ebu Ömer, Yusuf b. Abdullah b. Abdülber el-Kurtubî (öl. 463 h.), *el-Kâfi fî fıkhi eh'l-İl-Medîne*, Beyrut 1407, c. I, s. 231; İbn Kudâme (441/620 h.), *el-Muğnî*, c. VII, s. 6.

52 el-Bakara, 2/232.

Çünkü ayette geçen kadına engel olma "adl" onu evlendirmeye yanaşma (el-İmtina an tezvîciha) anlamındadır. Bu, kadını evlendirmenin veliye bıraktığını gösterir. Çünkü bu ayet, Ma'kil bin Yesar'ın (r.a.)'ın kız kardeşini evlendirmeye yanaşmaması üzerine inmişti. Ayet inince Peygamber onu çağırmış, o da kardeşini evlendirmişti.

"...kocalarıyla nikâh kıymaları... " ifadesi ile Allah kadını nikâh fiilinin faili yapmıştır. Bu, onun nikâha konu olmasından dolayıdır (yani mecazdır). Böyle olunca kadının bir tek kişiyi bile evlendirmesi caiz olmaz⁵³.

İmam Şafîî diyor ki, "Benim bilgime göre yukarıdaki ayet, başka bir anlamı kabul etmez. Çünkü kadını engellememe emri, elinde onu engelleme imkânı olana verilir. Bu da kadının nikâhının, velilerden birinin katkısıyla tamamlanması durumudur⁵⁴.

Ebû Hanîfe'ye göre, ayetteki engelleme, fiilî engelleme, yani kadını eve hapsedip evlenmesine engel değildir. Bu, kocalara yapılmış bir hitaptır. Çünkü ayetin başında, "*Kadınları boşadığımız zaman...*" ifadesi geçmektedir⁵⁵.

İmam Şafîî'nin buna cevabı şudur:

"Erkek karısını boşar, kadın iddetini tamamlarsa, erkeğin elinde bir yetki kalmaz ki, ona engel çıkarsın. Kadın iddetini tamamlamamışsa o, zaten kocasından başkasıyla evlenemez. Koca onunla hem evlenmek isteyip hem de buna engel olacak değil ya?"

İmam Şafîî'ye göre bu ayet, hem kadın üzerinde, kadın ile birlikte, velinin de bir hakka sahip olduğu, hem de maruf bir şekilde nikâhlanmaya razı olan kadını, velinin engellememesi konusunda Kur'an'ın en açık ayetidir⁵⁶.

Sünnet de Allah'ın kitabındaki maksada tam uygun olarak gelmiştir. Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir:

"*Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhu batıldır, onun nikâhu batıldır, onun nikâhu batıldır. Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlaşamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir* ⁵⁷."

53 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. VII, s. 6.

54 eş-Şafîî, *el-Um*, c. V, s. 12.

55 es-Serahsî, *el-Mehsûl*, c. V, s. 10.

56 eş-Şafîî, *el-Um*, c. V, s. 12.

57 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 20, Hadis no: 2083; Tirmîzî, Nikâh, bab 14, hadis no: 1102; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no: 1879; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 66.

İkrime b. Halid'in dediğine göre, bir yolculuk sırasında kervanın içinde dul bir kadın vardı. Oradaki erkeklerden birini kendine veli yaptı, o da onu bir adamla evlendirdi. Hz. Ömer, o nikâhu kıyan şahsı sopaladı ve kadının nikâhını geçersiz saydı. Hz. Ömer velisiz nikâhlanan bir başka kadının nikâhını da geçersiz saymıştı⁵⁸.

Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bir de şöyle demiştir:

"Velisiz nikâh olmaz⁵⁹."

Hz. Ömer de şöyle demiştir:

"Kadın velisinin, veya ailesinden ileri görüşlü birinin ya da kamu yetkilisinin izni olmadan nikâhlanamaz⁶⁰."

C- Zâhirî Mezhebi

Kadın ister bakire, ister dul olsun, velisinin izni olmaksızın evlenemez. Velileri izin vermezse onu yetkili bir kimse evlendirir⁶¹. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur:

İçinizden evli olmayanları evlendirin; köle ve cariyelerinizden elverişli olanları da⁶²."

Allah Teâlâ bir de şöyle buyurur:

"Allah'a eş koşan erkeklere, onlar inanmadıkça kız vermeyin⁶³."

Bu ayetler kadınlara değil, velilere hitap etmektedir.

Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir:

"Kadın, velisi olmadan nikâhlanmaz. Eğer nikâhlanırsa nikâhi batıldır (üç kere). Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlaşamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir⁶⁴."

Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bir de şöyle demiştir:

58 eş-Şafîf, *el-Um*, c. V, s. 12-13.

59 et-Tirmizî, Nikâh, bab 14, hadis no: 1101; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no: 1880; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 260.

60 el-Kurtubî, *el-Kâfî*, c. I, s. 231.

61 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 25.

62 en-Nur 24/32.

63 el-Bakara 2/221.

64 Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 20, Hadis no: 2083.

"Velisiz nikâh olmaz ⁶⁵."

İbn Abbas şöyle demiştir: "Yoldan çıkanlar, velisiz evlenen kadınlardır."

Hz. Peygamberin; "Dul kadın kendisi ile ilgili olarak velisinden daha çok hakka sahiptir ⁶⁶ ." sözü, onun izni olmadan velisinin bir şey yapamayacağı anlamına gelir. O, kiminle isterse onunla evlenir ama velisinin izni olmadan nikâh kıyamaz. Eğer veli direnirse, burnu sürtülse de o kadını, yetkili kişi evlendirir.

Bakirenin nikâhı, babayla kızın görüşlerinin aynı kişi üzerinde birleşmesi halinde kıyılabilir .

III- DEĞERLENDİRME

Mezheplerin konuya yaklaşımı, biri usul açısından, diğeri de sosyal etkileri açısından olmak üzere iki açıdan değerlendirilecektir.

A- Usul açısından

Hz. Peygamber "Alimler, peygamberlerin varisleridir⁶⁸." buyurmuştur. Bu sebeple alimler, Hz. Peygamber'e yüklenen Kur'an ile hükmetme görevini yapmalıdırlar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Allah'ın indirdiği Kitap ile aralarında hükmet. Sakın onların heveslerine uyma. Onlardan kaçın ki, Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmasınlar. Eğer yüz çevirirlerse bilesin ki, Allah, bir takım günahlarına karşılık başlarına bir kötülük gelmesini istiyordur. Zaten insanlardan çoğu gerçekten yoldan çıkmıştır". (Mâide 5/49)

"Bu Kur'an, gerçekten en doğru olana ulaştırır." (İsra 17/9)

Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem bir elçi olarak Allah'ın sözlerini insanlara ulaştırmış, tebliğ etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Ey Elçi! Rabbinden sana ne indirilmişse sen onu tebliğ et, eğer bunu yapmazsan ona elçiliği tam olarak yapmamış olursun" (Maide 5/67)

O Elçiye bir de Kur'an'ı açıklama görevi verilmiştir: Allah Teâlâ şöyle buyurur:

65 et -Tirmizî, Nikâh, bab 14, hadis no: 1101; İbn Mâce, Nikâh, bab 15, hadis no: 1880; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 260.

66 Müslim, Nikâh, 66, 67, 68-(1421); Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 26, Hadis no: 2098, 2099; İbn Mâce, Nikâh, bab 11, hadis no: 1870; en-Nesâî, Nikâh, bab 33, 34.

67 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 25-38.

68 Buhari, İlim 10; Ebû Davûd İlim 1; İbn-i Mâce Mukaddime 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 196

"Sana bu Zikri (Kur'an'ı) indirdik ki, kendilerine ne indirildiğini insanlara açıklayasın ⁶⁹".

Sünnet, Kur'an'ın açıklamasıdır. Bu, Allah'ın istediği bir açıklamadır. Dolayısıyla her sünnetin ilgilendirileceği bir ayet mutlaka vardır. Bu açıdan bakınca Kur'an ve Sünnetin iki ayrı kaynak değil, tek bir kaynak olduğu ortaya çıkar. Fakihler bunları iki ayrı kaynak saymış, değerlendirmeyi buna göre yapmışlardır. Bununla birlikte Hz. Peygamberin, Allah'ın maksadını açıkladığı kanaatiyle Sünnet ile yetinenler de olmuştur. Kur'an ve Sünneti birlikte değerlendirmeyince, konunun farklı yönlerini açıklayan hadisler çelişkili görülmüş, farklı tercihler yapılmış ve temel konularda bile birbirine ters sonuçlara varılmıştır.

Bu yazıda, ayet anlaşılmadan sünnetin anlaşılamayacağı kanaati ile hareket edildiğinden konu ile ilgili her hadisin, konunun farklı bir yönünü açıkladığı ortaya çıkmış, ayet ve hadislerin tam bir bütünlük oluşturduğu görülmüştür.

Fakihlerin çoğu, kendine bir bakış açısı belirlemiş, ayet ve hadisleri ona göre yorumlamıştır. Nikâhta velinin konumu ile ilgili görüşlere bu açıdan bakılınca üç farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Biri hürriyetçi yaklaşım, diğeri gelenekçi yaklaşım, üçüncüsü de hadisleri öne alan yaklaşımdır.

1- Hürriyetçi yaklaşım

Ebû Hanîfe'nin yaklaşımı böyledir. Burada onun, hür iradeye önem verdiği ve nasları ona göre yorumladığı anlaşılmaktadır. O, şu üç ayetin, irade hürriyetini gösteren ifadelerine dayanmıştır.

"(Kocası ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri için ne yaparlarsa yapsınlar; onun size bir günahı yoktur⁷⁰."

(Kocası tarafından üçüncü kez boşanmış kadın) bir başka kocayla nikâhlanıncaya kadar ilk kocaya helâl olmaz ⁷¹."

"...o kadınların kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayınız ⁷²..."

Bu ayetlerde kadın, nikâh fiilinin faili olduğu için Ebu Hanife haklı olarak kadının nikâh akdine taraf olacağı sonucuna varmıştır.

Dikkat edilirse yukarıdaki iki ayetten, marufa uygunlukla ilgili kısım ayıklanmıştır. Bu ayıklama, Hz. Peygamberin onunla ilgili açıklamalarını hükümsüz hale getirmiştir. Bu sebeple Ebû Hanîfe, yaptığı değerlendirmelerde, yu-

⁶⁹ en-Nahl, 16/44.

⁷⁰ el-Bakara, 2/234.

⁷¹ el-Bakara, 2/230.

⁷² el-Bakara, 2/232.

karıdaki hadislerin hiç birine yer vermemiş, ayrıca ikinci ayette geçen *nikâh kıymalarına engel olma* yasağı için şöyle demiştir: "Ayetteki engelleme, fiilî engelleme, yani kadını eve hapsedip evlenmesine engel değildir. Bu, kocalara yapılmış bir hitaptır. Çünkü ayetin başında, "*Kadınları boşadığınız zaman...*" ifadesi geçmektedir⁷³.

Doğru; bazı kocalar, boşadıkları kadının başka biriyle evlenmesini hazmedemezler. Ama kadın iddetini tamamlayınca kocasının evinden ayrılacağı için koca onu hapsedemez. Erkeğin onu engellemeye kalkışması suç teşkil edeceğinden ona engel olmak kamu otoritesinin görevidir. Ayrıca bu kadının yapacağı yeni evliliğin marufa uygunluğunu denetleme görevi eski kocaya verilemeyeceği için de Ebu Hanife'nin değerlendirmesine katılmak mümkün olmamaktadır.

2- Gelenekçi yaklaşım

Bu, Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin yaklaşımıdır. Burada geleneğin ağır bastığı, ayet ve hadislerin ona göre yorumlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü Arap toplumunda kız, babasından veya velisinden istenir, kıza mehri verilir ve nikâh kıyılırdı⁷⁴. Erkek nikâhın tarafı olur ama kadın olamazdı. Onun yerine velisi karar verirdi. Mezhepler bunu, köle satışına benzetmiş, bu sebeple kadını, nikâhın konusu saymışlardır.

Onlara göre şu ayet, nikâhta velinin önemini göstermektedir.

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri takdirde aralarında maruf üzere anlaşılırsa kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız"⁷⁵.

Diyorlar ki; "Ayette geçen engel olma "adl *عضل*" " onu evlendirmeye yanaşmama (*الامتناع عن تزويجها*) anlamındadır. Bu da kadını evlendirmenin veliye bırakıldığını gösterir⁷⁶."

Yukarıdaki ön kabul olmasaydı ayeti böyle anlayamazlardı. Çünkü ayet, "... kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız"⁷⁷ şeklindedir. Nikâh fiilinin faili kadındır. Zaten engel olma, bir kişinin bir şeyi yapmasına izin vermemesi, yani onu o işten men şeklinde olur. Bir işi yapmaya yanaşmama yani imtina, engelleme değildir. İmtina ile men farklı şeylerdir.

73 es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 10.

74 Buhari, *Nikâh*, 36.

75 el-Bakara, 2/232.

76 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. VII, s. 6.

77 el-Bakara, 2/232.

Ayete verilen bu yanlış mana, bir başka yanlış zorunlu kılmıştır. Diyorlar ki, "...kocalarıyla nikâhlanmaları..." ifadesinde, Allah'ın kadını nikâh fiilinin faili yapması, onun nikâha konu olmasından dolayıdır. Böyle olunca kadının bir tek kişiyi bile evlendirmesi caiz olmaz⁷⁸.

Kadını nikâh fiilinin faili yapan Allah Teâlâ, konusu yapan da Arap gele- neğidir. Gelenek esas alındığı için Allah'ın açık sözü mecaz sayılmış, yanlış üze- rine yanlış yapılmıştır.

Kadını nikâhın konusu sayanlar, alınan mehri onun bedeli gibi görmüş, evlenmeden boşanmaya kadar bütün sistemlerini bu anlayış üzerine kurmuşlar- dır.

Muhâlaa ile ilgili değerlendirmeler, konunun daha iyi anlaşılmasını sağla- yacaktır. Muhâlaa karı-kocanın aralarında anlaşmalarına bağlı olarak kadının kocasından aldığı mehrin tamamını veya bir kısmını vermesiyle evliliği sona er- dirmeleridir. Şâfiîlerin önde gelen alimlerinden Şirbînî bu konuda şöyle bir de- ğerlendirme yapmıştır:

"Erkek, bir bedel karşılığı kadından yararlanma hakkına sahip olunca bu hakkı bir bedel karşılığı elinden çıkarabilir. Muhâlaanın câiz olmasının sebebi budur. Bu tıpkı alım-satım gibi olur. Nikâh, satın almaya, muhâlaa ise satmaya benzer."⁷⁹

İbn Teymiyye muhâlaanın talâk olmadığını ispat için şöyle demiştir:

"Bu, kadının kendini kocasından kurtarmasıdır. Tıpkı esirin kendini esa- retten kurtarmasına benzer. Bu, üç talâktan sayılmaz... Dört mezhebin imamları- na ve cumhura göre esir için fidye vermekte olduğu gibi bu işlemi kadının dışın- da bir başkası yapabilir. Yabancı bir kişi, köleyi azat etmesi için köle sahibine onun bedelini verebilir. Bu sebeple kişinin maksadı, esire fidye öder gibi kadını, kocasının boyunduruğundan kurtarmaksa ödeme yaparken bunu şart koşmalı- dır... Çünkü muhâlaa bedeli, kadını kocasına köle olmaktan kurtarmak ve onun kadın üzerindeki hakimiyetini ortadan kaldırmak için verilir. Yoksa bu, kadının kendi üzerinde hakimiyet elde etmesi değildir⁸⁰.

Bu görüş sahipleri, kadına köle kadar bile hak tanımamışlardır. Çünkü kö- le hürriyete kavuşunca kendi üzerinde hakimiyet elde eder ama onlara göre ka- dın, kocasının hakimiyetinden kurtulunca velisinin hakimiyetine girer.

Kadın, satılık bir mal olamayacağı için kadını nikâhın konusu sayıp meh- ri mal bedeli gibi görmek, kabul edilemez bir durumdur... ".*Mâruf ölçüler içe-*

78 İbn Kudâme *el-Muğnî*, c. VII, s. 6.

79 eş-Şirbînî, *Muğnî l-muhtac*, c. III, s. 262.

80 İbn Teymiyye, *Mecmuu el- Fetâvâ*, c. XXXII, s. 306-307.

risinde o kadınların erkekler üzerindeki hakkı, onların bunlara karşı olan hakkına denktir⁸¹." buyurulduğu halde kadını kocasının kölesi gibi görmek mümkün değildir. Çünkü köleye efendi arasında denk haklardan bahsedilemez.

*Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verir*⁸² buyurulmuştur. Burada "mehirler" diye tercüme edilen kelime "saduka"nın çoğulu "sadukât"tır. Kelimenin kök anlamı sıdk, yani doğru sözlü olmak, sözü özüne uygun olmaktır⁸³. Erkekler evlendikleri kadınlara değer verdiklerini söylerler. Onlar için mallarından feda etmeleri, verdikleri değer sembolik bir ifadesi olur. Âyette bir de "gönül rızası" diye tercüme edilen "nihle" kelimesi vardır. "Nihle" karşılıksız ikram anlamına gelir⁸⁴. Buna göre mehir herhangi bir şeyin bedeli olamaz.

Ayetlere şartlı yaklaşıncı hadisler arasında ayırmacılık yapmak kaçınılmaz olmuş, şu hadis görmezlikten gelinmiştir:

Bir bakire kız Hz. Aişe'nin yanına geldi ve "babam beni kardeşinin oğluy-la evlendirdi ki, benimle kendi konumunu yükseltsin. Ama ben bundan hoşlanmıyorum." dedi. Aişe, "Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem gelinceye kadar otur." dedi. Sonra Allah'ın Elçisi geldi. Kız durumu ona haber verdi. O, hemen babasına adam gönderip çağırttı. O konudaki yetkiyi kıza verdi. Kız dedi ki:

81 el-Bakara, 2/228. Ayetin tamamı şöyledir: "...Mâruf ölçüler içerisinde o kadınların erkekler üzerindeki hakkı, onların bunlara karşı olan hakkına denktir. Erkeklerin onlara karşı bir dereceleri vardır" Bu ayet, boşama ile ilgili ayetlerdendir. Evliliği sona erdirmeye konusunda karı ile koca arasındaki dengeyi göstermektedir.

Evliliği sona erdirmeye şekillerinden biri talaktır. Talâkla ilgili ayetlerde erkekler fail, kadınlar mef'uldür. Demek ki, talak yetkisi erkeğe aittir. Talâk kocaya mali sorumluluk yükler. Kadını iddet süresinde evinde tutması, bu sırada onun nafakasını vermesi, mehir borcu kalmışsa ödemesi, evlilik süresince verdiği hediyeleri geri almaması gerekir.

Kadına evliliği sona erdirmeye yetkisi şu ayet ile verilmiştir: "Eğer karı-kocanın Allah'ın hududunu yerine getiremeyeceklerinden siz korkarsanız kadının fidiye vererek kendini kurtarmasında (iftidâ) her ikisi için de bir günah yoktur". (el-Bakara, 2/229) Ayet buna talak değil, iftidâ adını vermiştir. İftidânın faili kadındır. İftidâ, kadına mali külfet yüklemektedir. Bunun için kocaya bir mal vermesi gerekir.

Hız Peygamber, uygulaması ile bu ayeti açıklamıştır. Ensar'dan Seh'l'in kızı Habibe, Sabit b. Kays ile evliydi. Bir gün Hz. Peygamber, sabah namazına çıkmıştı. Habibe'yi, alaca karanlıkta kapısının önünde buldu. "Sen kimsin?" dedi. "Sehl'in kızı Habibe'yim" dedi. "Neyin var?" dedi. "Sâbit ile birlikte olamayacağım." dedi. Kocasını Sâbit gelince Peygamber ona: "İşte Habibe! Allah ne vermişse söyledi." dedi. Habibe dedi ki: "Ey Allah'ın Elçisi, o bana ne vermişse hepsi duruyor." Allah'ın Elçisi Sâbit'e dedi ki: "Al ondan". O da aldı ve Habibe ailesinin yanında oturdu. (el-Muvatta' Talak 11, hadis no: 31)

İftidâ âyeti, eşlerin Allah'ın koyduğu sınırları koruyamamaları endişesinin tespiti şart koşturmuştur. Talakta böyle bir şart yoktur. Yani kadın, iftidâ hakkını tek yanlı kararıyla kullanamadığı halde erkek talâk hakkını kullanabilmektedir. İşte bu, kadın ile erkek arasında bir derece farkı oluşturmaktadır. "...Erkeklerin onlara karşı bir dereceleri vardır." âyeti bunu göstermektedir.

82 en-Nisâ, 4/4.

83 el-İsfehâni, Müfredât, "sdc" maddesi.

84 el-İsfehâni, a.g.e., "nhl" maddesi.

"- Ey Allah'ın Elçisi! Aslında ben babamın yaptığına izin vermiştim ama istedim ki, bu konuda kadınların bir hakkı var mı? Onu öğreneyim ⁸⁵."

3- Hadislere ağırlık veren yaklaşım

Bu, Zahirî mezhebinin yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temel mantığı şudur:

"Hz. Peygamber kendi arzusuna göre konuşmaz; onun konuşması, Allah'ın ona yaptığı vahiyden başkası değildir. *Allah Teâlâ yaptığı hiçbir şeyden sorumlu tutulamaz.* (el-Enbiya 21/23)⁸⁶."

Bu anlayış daha açık olarak şöyle ifade edilmiştir:

"Allah'ın, Elçisine yaptığı vahiy ikiye ayrılır; biri olduğu gibi kabul edilen vahiy (vahy-i metlûvv)⁸⁷, dizilişi insanı aciz bırakan bir te'lif, yani Kur'an'dır. İkincisi, rivayet edilen, nakledilen, te'lif edilmemiş, dizilişi insanı aciz bırakmayan, olduğu gibi kabul edilmeyen (gayr-i metlûvv)⁸⁸ ama okunan şey, Allah'ın Elçisi'nden bize ulaşan haberdir. O, Allah'ın bizden ne istediğini açıklar. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: "... kendilerine ne indirildiğini insanlara açıklayasın diye⁸⁹." Allah, birinciye yani Kur'an'a uymayı farz kıldığı gibi, ikinciye yani sünnete uymayı da farz kılmıştır, arada bir fark yoktur⁹⁰."

İbn Hazm'ın iddia ettiği gibi, eğer Sünnet Allah'ın bizden ne istediğini açıklıyorsa, Kur'an'a ihtiyaç kalmaz. Onun, Kitap ile Sünnet arasında fark görmemesi bundandır. Halbuki ayette Hz. Peygamber'e; "... kendilerine ne indirildiğini insanlara açıklayasın." denmiş, "... kendilerinden ne istendiğini açıklayasın"⁹¹ denmemiştir. Bu yanlış, bir çok yanlışta yol açmıştır. Konumuzla ilgili olarak İbn Hazm şöyle diyor:

Hz. Peygamberin söylediği; "*Dul kadın kendisi ile ilgili olarak velisinden daha çok hakka sahiptir*"⁹² sözü, onun izni olmadan velisinin bir şey yapamayacağı anlamına gelir. O, kiminle isterse onunla evlenir ama velisinin izni olmadan nikâh kıyamaz. Eğer veli direnirse, burnu sürtülse de kadını, yetkili kişi evlendirir⁹³.

85 en-Nesâî, Nikâh, bab 36; İbn Mâce, Nikâh, bab 12, hadis no: 1874; Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 26, Hadis no: 2096; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VI, s. 136. (Metin Nesâî'den alınmıştır.)

86 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 34.

87 Yani Cebraîl'in Hz. Peygamber'e getirdiği kelimelerle bize aktarıldığı için metni, tartışmasız doğru sayılır ve uyulur.

88 Yani Hz. Peygamberin ağzından çıkan kelimelerle değil, anlamı ile bize aktarıldığı için metni, tartışmasız doğru sayılmaz.

89 en-Nahl, 16/44.

90 İbn Hazm, Ali b Ahmed b. Said el-Endelüsî, *el-İhkâm fî usûlî'l-ahkâm*, (Bir ilim adamları heyeti tarafından tahkik edilmiştir) Dar'ul-hadîs, Kahire 1404/1984, c. I, s, 93.

91 en-Nahl, 16/44.

92 Müslim, Nikâh, 66, 67, 68-(1421); Ebû Dâvûd, Nikâh, bab 26, Hadis no: 2098, 2099; İbn Mâce, Nikâh, bab 11, hadis no: 1870; en-Nesâî, Nikâh, bab 33, 34.

93 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 25-38.

Madem velinin bir itiraz hakkı yok, öyleyse varlığının anlamı nedir? Allah'ın dininde böyle anlamsız, hikmetsiz bir şey olur mu? Konuyla ilgisi olmayan şu ayeti kendine delil sayması, herhalde bu anlamsızlığı örtmek için olmalıdır. *Allah Teâlâ yaptığı hiçbir şeyden sorumlu tutulamaz.* (Enbiya 21/23)⁹⁴.

İbn Hazm, hadislerin ayetleri açıkladığını görse de önce ilgili ayetlere, sonra bu hadislere baksaydı, velinin iznine başvurmanın bir anlamı olduğunu anlar ve sistemini ona göre kurardı. Onun böyle bir metodu olmadığı için ayetler ile hadisler arasında ilgi kuramamış, hatta bu konuyla ilgili şu ayetlere hiç yer vermemiştir.

"(Kocası ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri hakkında marufa uygun olarak ne yaparlarsa yapsınlar, onun size bir günahı yoktur"⁹⁵.

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri takdirde aralarında maruf üzere anlaşılırsa kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayınız"⁹⁶.

Ayetlerle ilgi kurulmayınca velinin devreye girmesi anlamsız kalmaktadır.

Bu metot, onu çelişkiye sokmuştur. Bir taraftan diyor ki; "Bir kadın ister bakire, ister dul olsun, velisinin izni olmaksızın evlenemez. Velileri izin vermezse onu yetkili bir kimse evlendirir"⁹⁷. Bir taraftan da şöyle diyor: "Bakirenin nikâhı, babayla kızın görüşlerinin aynı kişi üzerinde birleşmesi halinde kıyılabilir"⁹⁸. Demek ki, baba ile bakire kızın görüşü aynı kişi üzerinde birleşmezse evlilik de olamayacaktır. Marufa uygunluk gibi açık kıstaslara dayanmayınca bu sonuçlar kaçınılmaz olarak ortaya çıkmakta, bir hata diğer hatayı doğurmaktadır.

B- Sosyal etkileri açısından

Görüldüğü gibi mezhepler, evliliğin marufa uygunluğu konusu üzerinde pek durmamışlardır. Bu yüzden de evlilik kurumu ile ilgili birçok sıkıntı ortaya çıkmıştır. 1917'de yürürlüğe giren Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin gerekçesinde geçen şu ifadeler, problemin bir bölümün aktarmaktadır.

"Bir zamanlar Osmanlı'nın hakim olduğu bölgelerde nikâh kıyılması düzensiz bir hale girmiş ve nerede iki şahit hazır bulunursa hemen kıyılması yoluna gidilmiştir. İki şahidin huzuruyla kıyılan nikâh her ne kadar şer'an sahih ve

94 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 34.

95 el-Bakara, 2/234.

96 el-Bakara, 2/232.

97 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 25.

98 İbn Hazm, *a.g.e.*, c. IX, s. 25-38.

geçerli ise de böyle önemli bir akdin bir düzen dairesinde yürütülmemesinden pek çok yolsuzluklar doğmuş, şer'an evlenmesi yasak olan nice kadınların evlenmesiyle başka kişilerin hakları zayi olmuştur. Halbuki, nikâh kıyılırken nikâh hükümlerini bilen bir kişinin bulunup evlenme cüzdanı düzenlemesi mendup bir iş olduğundan böyle bir sözleşme belgesi düzenlenip tescil olunduğu taktirde ileride nikâhın varlığı veya mehrin miktarı hakkında ve daha bir çok konuda ortaya çıkacak ihtilafın önü alınacağından 37. Madde bu esasa göre düzenlenmiştir⁹⁹.

Madde 37- Esnay-ı akidde hatib ve mahtubeden birinin ikametgahı bulunan kaza hakimi veya bunun izinname-i mahsus ile mezun kaldığı naib hazır bulunup akitnameyi tanzim ve tescil eder.

Hanefi mezhebinin etkisinden kurtulamadığı için Osmanlılar, taraflar dışında yalnızca iki şahidin huzuruyla kıyılan nikâhı geçersiz saymamışlardır. Hanefilerin bu görüşü kız kaçırmalara kapı aralamıştır. Çünkü kaçırılan kıza, nasıl olsa iki şahidin huzurunda evet dedirtmek mümkün olur. Demezse deyinmeye kadar bir yerde bekletilebilir. Hatta bunun için zor bile kullanılabilir.

Şafiîlerin yaygın olduğu bölgelerde de başlık parasının önüne geçilememiştir. Madem velinin taraf olmadığı bir nikâh geçersiz sayılır, öyle ise veliyi taraf olmaya ikna etmek gerekir. Bunun en kısa yolu başlık parasıdır. Başlık vermek istemeyenler kızı kaçırarak Hanefî mezhebine göre nikâh kıymışlardır. Eğer erkeğin kız kardeşi varsa, kendi gibi kız kardeşi olan bir erkek aramış ki, kendi kız kardeşini ona versin, onun kız kardeşini de kendisi alsın ve böylece karşılıklı başlık ödeme külfetinden kurtulmuş olsunlar. Berdel denen bu usulü insanlar, bir çıkış yolu olarak kullanmışlardır.

Halbuki fakihler, eğer ayetlerde geçen marufa uyma zorunluluğu üzerinde yeteri kadar durup görüşlerini bu kapsamda geliştirebilselerdi, onların görüşleri böyle problemlere gerekçe yapılamaz ve Kur'an'a uygun olarak sağlam bir aile yapısı kurmanın bilimsel zemini oluşturulabilirdi.

SONUÇ

Nikâh sözleşmesinde velinin yeri ile ilgili olarak Ebû Hanîfe, hür iradeyi esas almış, nasları ona göre yorumlamıştır. Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezhepleri ise nasları geleneğe göre yorumlamışlardır. Zahirî mezhebi de hadislere öncelik veren bir yaklaşım sergilemiştir.

⁹⁹ Hukuk-ı Aile Kararnamesi esbâb-ı mucibe layihası, Ceride-i İlmiyye Rebiulahir 1336, dördüncü sene sayı: 35, 1013-1014.

Mezheplerin, Sünneti ayetlerin açıklaması sayan bir metot uygulamadıkları gözlenmektedir. Bu, Sünnetin doğru anlaşılmasına ve haklı bir gerekçe göstermeden önemli bir kısmının terk edilmesine yol açmaktadır. Oysa Kur'an'ı esas alıp sünneti onun açıklaması sayınca, bir çok konuda, sünnetin tamamından yararlanmak mümkün olmaktadır. O zaman sahabelere ait sözlerin de doğru bir yere oturduğu görülmektedir. Mesela evlilikte velinin yeri ile ilgili ayetler, hadisler ve sahabe sözleri tam bir bütünlük oluşturmaktadır.

Ayetler, evliliğin marufa uygunluğunu ön görmekte, hadisler bunun veli tarafından denetlenmesini, bir anlaşmazlık çıkarsa yetkinin kamu otoritesine geçmesini hükme bağlamaktadır. Sahabenin de uygulamayı buna göre yaptığı görülmektedir.

Maruf, kişilere göre değişmeyen, dinin, aklın ve fitratın gerektirdiği açık kuralları içerdiği için marufa uygunluğu denetlenmiş bir evlilik, hem Allah'ın emrine, hem de insanların yararına uygun düşer. Böylece ne kız kaçırma olur, ne kadının duygusallığını kötüye kullanıp onu sıkıntıdan sıkıntıya sokan evliliklere geçit verilir, ne de başlık parası ortaya çıkar. Kızın ailesi ile bağı da sağlam kalacağı için kendini daha güvende hissedecektir.